

Historische Kring IJsselstein 93 (mrt. 2001)

<https://hdl.handle.net/1874/10075>

MR - 2000-2001 15 Oct 6964
178-20

‘.....steeds meer nieuwe behoeften’

Vernieuwingen binnen de cultuurhistorische identiteit

door Bart Rietveld

“Zal IJsselstein in de toekomst bij machte zijn zich te blijven vernieuwen, zoals nodig zal zijn in een maatschappij, die steeds meer nieuwe behoeften schept?”

Bovenstaande uitspraak is één van de bespiegelingen waarmee burgemeester Abbink Spaink zijn boek “IJsselstein verleden en heden” in 1962 afsluit. Dit werk is sinds de verschijning veelvuldig geraadpleegd bij IJsselsteins cultuurhistorisch onderzoek.

Van 1929 tot 1962 leidde Abbink Spaink het gemeentebestuur. Vanuit de donkere tijden van de grote economische recessie in de dertiger jaren en de daarop volgende periode van de Tweede Wereldoorlog vraagt hij zich af -vanuit de dan min of meer afgeronde periode van wederopbouw- hoe IJsselstein zich zal ontwikkelen. Als hij schrijft over een maatschappij die steeds nieuwe behoeften schept zal hij nauwelijks hebben kunnen vermoeden dat de behoefte aan woningen, automobilititeit en consumptiegoederen die expansie zou krijgen zoals zich die in de afgelopen decennia heeft voorgedaan.

Het is duidelijk dat IJsselstein tot nu toe in staat is geweest zelfstandig de vernieuwingen het hoofd te bieden. De stad heeft vanaf de 50-er jaren een groei doorgemaakt die de hele voorafgaande periode van meer dan 700 jaar overtreft. Grootschalige nieuwbouw en het scheppen van ruimte voor de automobilititeit lopen als rode draad door de maatschappelijke ontwikkelingen vanaf het tijdperk ‘Abbink Spaink’. Parallel daaraan is de behoefte aan cultuur-historische identiteit meegegroeid. In dit spanningsveld verdient de ‘IJsselsteinse identiteit’ een versterkte positie. Op de volgende pagina’s laten we iets zien van hoe de verschillende processen zich hebben ontwikkeld en gevormd. Bestaande situaties uit de winter van 2000-2001 zijn geplaatst naast de situaties uit het (recente) verleden. Kennisneming hiervan zal ons in de toekomst helpen “bij machte te blijven” vernieuwingen verantwoord te plaatsen binnen de IJsselsteinse cultuur-historische identiteit.

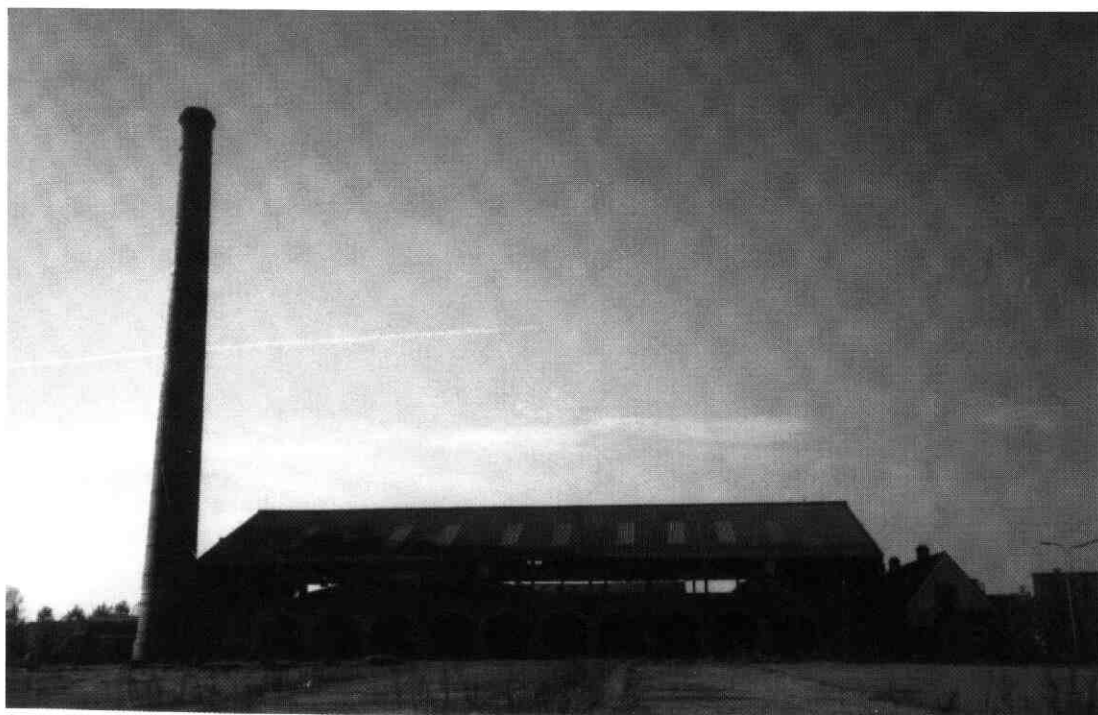
Utrechtsestraat
54, met de naam
'in 't
Moriaanshoofd',
zoals gefotogra-
feerd in 1974 en
hiernaastboven
in de afgelopen
winter. Het
woon-winkel-
huis dateert van
1639 en huisvest
op de begane
grond een pizza-
ria. Daarvoor
was het een
bakkerswinkel
met bakkerij en
woonhuis en
daarvoor een
logement.
Let op het ont-
breken van
straatmeubilair
en de
symmetrische
straat/stoepver-
houding waar-
door het pand
versterkte
solitaire monu-
mentale waarde
lijkt te krijgen.
Deze waarde is
nu meer onder-
geschikt gewor-
den aan de rom-
meligheid van
het straatbeeld.

In de afgelopen jaren is de voorgevel opnieuw gepleisterd waarbij de gevelsteen in de trapgevel, met hierop een morriaanshoofd, is gerestaureerd en voorzien van de oorspronkelijke kleuren. Let op het sieranker boven de steen.

Ter contrastering hieronder de onttakelde ovens van de in 1985 gesloopte steenfabriek 'Overwaard' waarnaar de huidige woonwijk is genoemd. De sloop markeerde de teloorgang van de streekgebonden industrie zoals we die vanaf de tweede helft 19e eeuw kenden in de vorm van de teen- meubel- en steenovencultuur.

**Benschopperweg
gezien vanaf de
binnenstad in
1965 .**

**Op de plaats van
de ING bank de
kleuterschool
Mariënhofke met
daarachter het
'gymnastiekge-
bouw'.**

**Op de achter-
grond de gebou-
wen van
'Mariënstein'.
Anno 2001 links
de zijkant van
het stadhuis.**

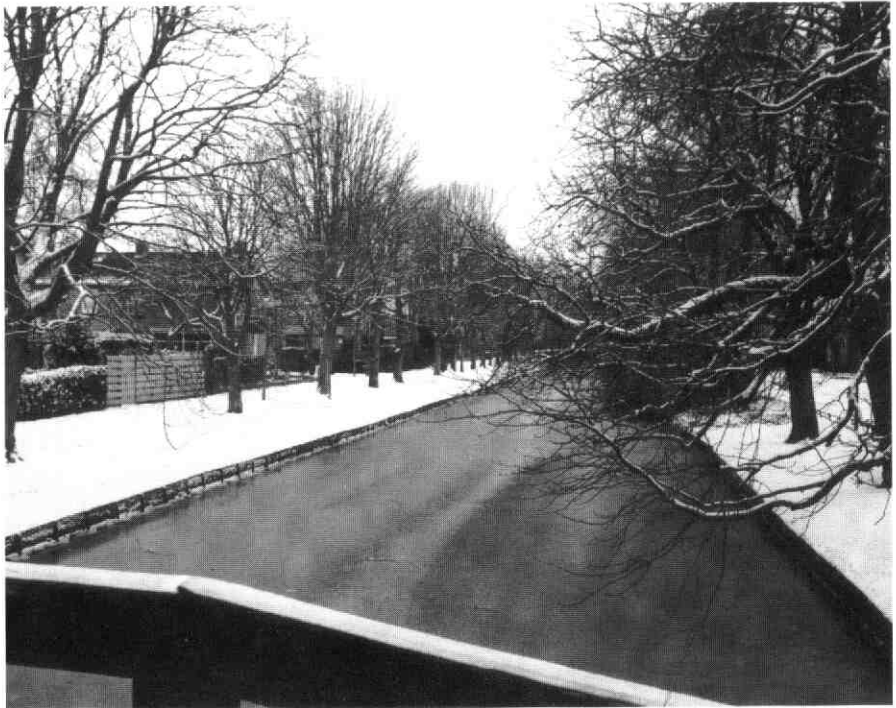

Havenstraat bij de molen in 1930. De woningen aan de toenmalige Koningstraat (op de foto het achteraanzicht) waar nu de auto's staan zijn verdwenen halverwege de jaren '50. De haven is versmald in plaats van gedempt .

Gezicht vanaf de hoek stadsgracht bij de Basiliek richting kasteeltoren in 1915. De kasteeltoren staat in een leeg landschap tesamen met een tijdelijke houten noodkerk van de Hervormde gemeente.

Benschopperstraat
bij de
Benschopperpoort
rond 1880.

Het uit 1595 date-
rende fraaie pand
op nr. 3 is in 1888
gesloopt en later
vervangen (de hui-
dige brillenwinkel).
Ook nr. 5 is ver-
dwenen en ver-
vangen (slagerij)
Nr. 1 op de hoek
(groentenwinkel)
heeft zijn karakter
behouden.

Touwlaan in 1915.
We zien we hier de Touwlaan in een prachtig transparant perspectief, hetgeen versterkt wordt door de lage hagen. Rechts in de doorkijk de kasteeltoren met op de achtergrond de spitsloze toren van de afgebrande NH-kerk.

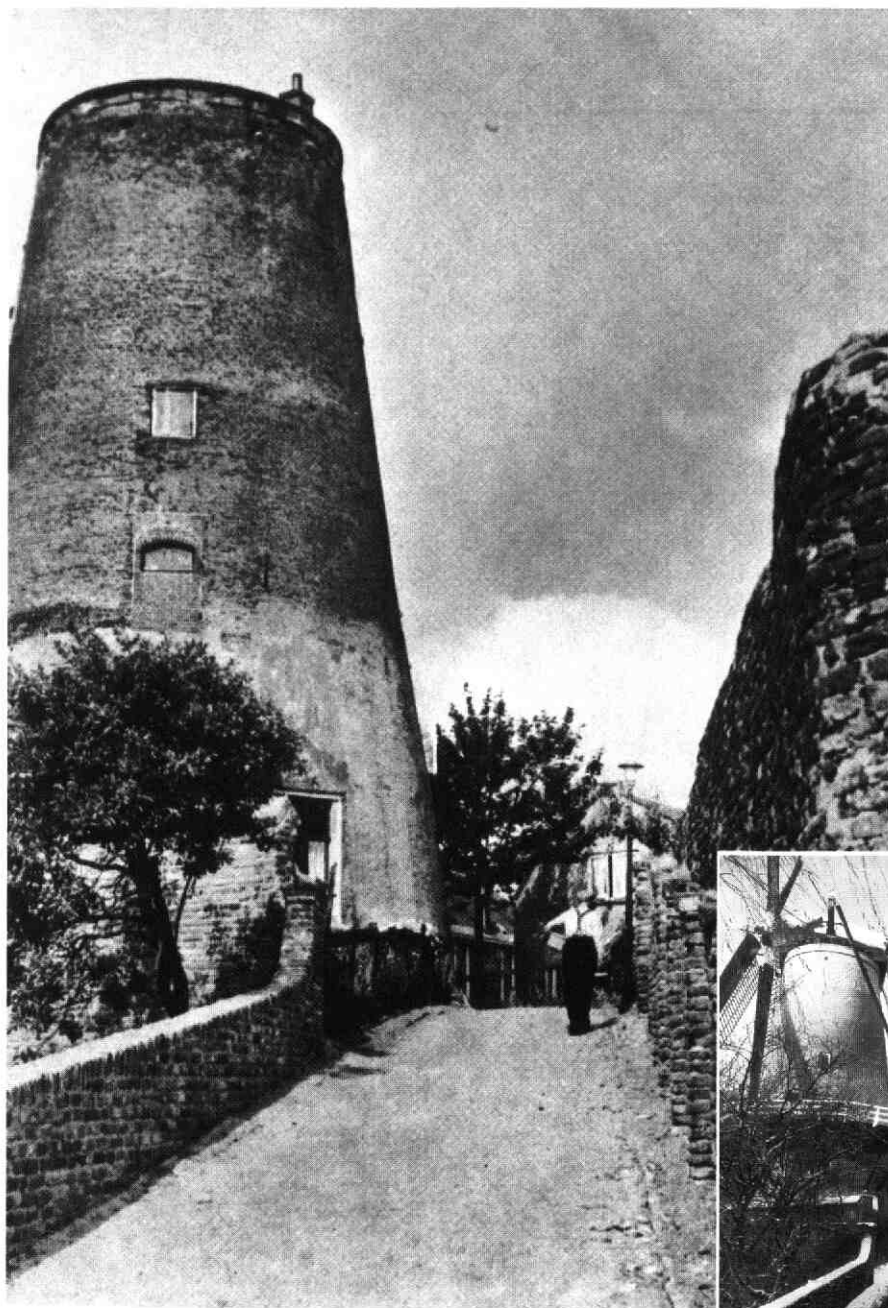
Benschopper-
straat 38 en 34
rond 1973 .
Links de voor-
malige smederij
van Leo
Benschop die
daar tot halver-
wege jaren '60
was gevestigd.
Het pand rechts
behoort tot de
oudste panden
van IJsselstein
en is nu een
Rijksmonument.

Schuttersgracht
begin jaren '70.
Koningsstraat
tot dat in de
jaren '50 de hui-
zen gesloopt
werden (nu par-
keervakken).
Ook dit huizen-
rijtje is dan
gedoemd te ver-
dwijnen. Op de
witte bordjes
boven de deur
staat 'onbe-
woonbaar ver-
klaarde woning'.

De molen eind jaren '20. Let op de dan nog 'hoge' stadsmuur rechts die dateert uit de late middeleeuwen en waaraan nog duidelijk de verdedigingsfunctie is te zien.

'Drieliuk' aan de hoek Groenedijk-Achtersloot. Tot 1954 stond hier een 18e eeuwse woonboerderijtje. Het werd het gesloopt voor de bouw van de 'R.K. Huishoudschool' (onder) die 40 jaar later alweer plaats moest maken voor de huidige bebouwing waarmee het gebied een definitief stedelijk karakter kreeg.

Panoven in 1935.
Een schilderachtige plaat maar de woonomstandigheden waren bijzonder slecht.

Op de achtergrond de 'pijp' van de in 1982 gesloopte meubelfabriek 'Van Rooijen'.

“.....toch heb ik dat ding gemaakt”

Een fascinerend onderzoek met een merkwaardige afloop

door Ries van Rooijen

Voorjaar 2000. Twee jonge mensen kopen in de oude binnenstad van IJsselstein een woning aan de Kapellestraat. Er wordt flink weggebroken, omdat het huis een geheel andere indeling zal krijgen. Ook het dakbeschoot wordt verwijderd.

NETJES GEVIJLD EN GESCHUURD....

Groot is de verbazing als bij het verwijderen van de planken onder de dakpannen plots pistoolmunitie, enkele geweerhulzen, kogels en zelfs een pistool naar beneden vallen.

Al snel is duidelijk dat het om Duitse pistoolmunitie gaat *“gefertigt am: 14 XI 1940”* volgens de opdruk op de kartonnen munitiedoosjes en de ingeslagen tekst op de hulzen. Het pistool is duidelijk door een handige knutselaar vervaardigd. De handgreep is van bruin hout en netjes gevijld en geschuurd. Dit geldt ook voor het metalen gedeelte. De loop ontbreekt; er is een schroefdraad in het metalen gedeelte waar een loop vast gedraaid kan worden. Er wordt ook een vergeeld papier gevonden met daarop met potlood geschreven de namen van de hoofdsteden van Frankrijk, Spanje, Portugal en Italië met daaronder die van nog een aantal grote steden uit dezelfde landen.

Hebben deze voorwerpen te maken met het verzet in de Tweede Wereldoorlog? Was de pistoolmunitie gevonden, of gestolen van de Duitse bezetter? Was men bij het ontbreken van een geschikt wapen er een gaan maken? Wie had het pistool met zoveel zorg gemaakt? Is deze persoon nog te traceren of anders zijn nakomelingen? Hoe is daar achter te komen; wie waren de bewoners van dit huis ten tijde van de Tweede Wereldoorlog?

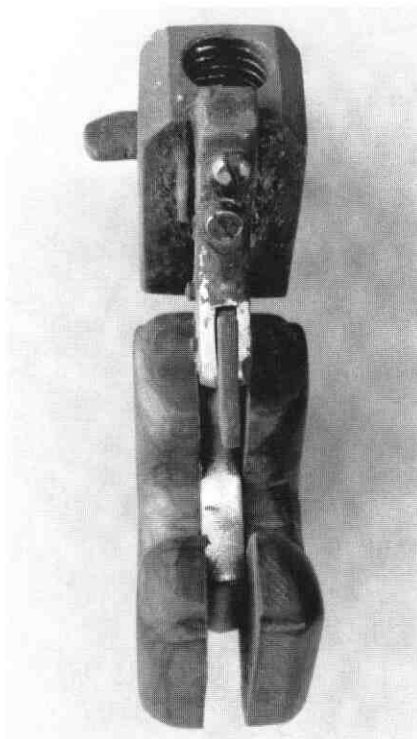
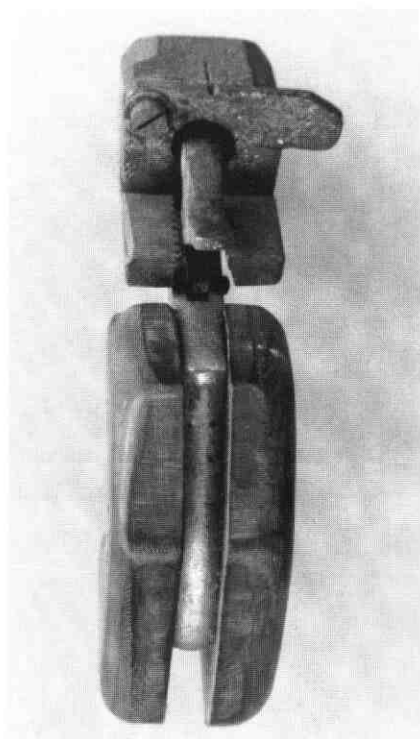
Kapellestraat 2
na de
verbouwing.

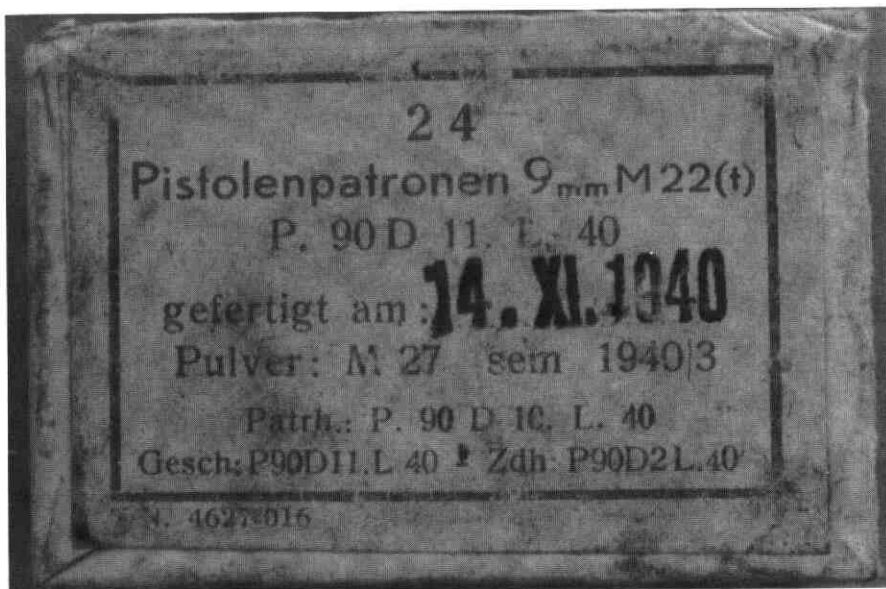
Al hetgene wat
van achter het
dakbeschoot
tevoorschijn
kwam.

Zij aanzicht van het pistool.

Rechts het bovenaanzicht van het pistool en links het onderaanzicht.

Patronendoosje.

Gedeelte van de
Duitse 9 mm
munitie.

KAPPER KARELSE

De vorige bewoonster kon niet helpen. Een aantal oudere inwoners van IJsselstein werd bezocht met de vraag of zij de bewoners van de Kapellestraat uit die tijd kenden. Een aantal namen werd verschillende malen genoemd, maar 'Van Woerden' het meest. Er werd een beroep gedaan op het geheugen van kapper Karelse senior, die ten tijde van de Tweede Wereldoorlog op de hoek Kapellestraat-Kronenburglantsoen zijn zaak had. Hij herinnerde zich Barend van Woerden als bewoner. En ook Piet Pekaar, de directeur van het Gewestelijk Arbeids Bureau, die daar als jongeman kostganger in huis was. Dit was interessant want Piet was actief geweest in het verzet.

GEMEENTEARCHIEF

Om zekerheid te krijgen wie de werkelijke bewoners waren geweest werd een bezoek gebracht aan het archief van de gemeente IJsselstein. Daar werd de persoonskaart van de gezochte bewoner gevonden: Maria Margrieta Schouten gehuwd geweest met Barend van Woerden en wonende in de Kapellestraat 2 te IJsselstein. Zij woonde daar met haar kinderen: Barend jr., dochter Truus en zoon Ries. Ook stonden er drie namen van 'kostgangers' op deze persoonskaart. Dit waren Abel César Labouchere, een 22 jarige ambtenaar op het IJsselsteinse gemeentehuis, Pieter Jacobus Pekaar, directeur Gewestelijk Arbeids Bureau, 27 jaar oud, en Bernardus Franciscus van Bronkhorst afkomstig uit Amsterdam, 21 jaar oud.

Van Piet Pekaar is niet alleen bekend dat hij in de oorlog verzetswerk deed, maar ook dat hij wars was van wapengebruik. Daardoor was het onwaarschijnlijk dat hij iets te maken had met de gevonden zaken.

Veelzeggend echter was het beroep van Van Bronkhorst: instrumentmaker. Maar als hij de maker van het pistool was, waarom had hij het dan na de oorlog niet tevoorschijn gehaald? Zo'n moeilijk te maken instrument zal je niet vergeten of zo maar laten zitten.

DRAMATISCH ONGEVAL

De heren Pekaar en Labouchere hebben respectievelijk in september en oktober 1943 het adres Kapellestraat 2 verlaten en zijn naar elders verhuisd. Het lijkt niet waarschijnlijk dat zij maker en eigenaar van het pistool en de munitie waren, dan hadden zij deze spullen zeker meegenomen.

Bernard van Bronkhorst was niet verhuisd maar hij bleek op 7 augustus 1943, 22 jaar oud, te Lopik te zijn overleden. Was hij plotseling overleden en heeft hij daardoor geen kans gehad om het wapen en de munitie weg te halen?

Vòòrdat Bernard van Bronkhorst 'in de kost ging' bij mevrouw van Woerden-Schouten was hij (volgens de persoonskaart) vanaf januari tot juni 1943 woonachtig in de Bertha van Heukelomstraat 59 te IJsselstein. De Van Heukelomstraat lag in de Julianawijk, de woonwijk die is afgebroken in de jaren zeventig van de vorige eeuw. De straat heette voor en na de oorlog

'Koningin Wilhelminastraat', maar de Duitse bezetter was niet zo gecharmeerd van namen van leden van het koninklijk huis en gaven die straten dan vaak namen van bekende historische personen. In een artikel gepubliceerd in uitgave nr. 81/82 van de Historische Kring IJsselstein wordt de ontstaansgeschiedenis van de Julianawijk uitvoerig beschreven met daarin een plattegrond van straten, huizen en huisnummers zodat nummer 59, waar Bernard van Bronkhorst in de kost was gemakkelijk te vinden was. Het was hierdoor dus niet moeilijk om, uit navraag, erachter te komen dat ten tijde van de Tweede Wereldoorlog een familie Van Lexmond op dit adres woonde.

De grote vraag was nu: konden er nog gezinsleden uit die familie gevonden worden die zich Bernard van Bronkhorst konden herinneren. Daar kwam vrij snel klaarheid in. Een dochter van de familie Van Lexmond bleek te wonen aan de Hogebeizen. Mevrouw Peek-van Lexmond herinnerde zich Bernard van Bronkhorst nog goed. Hij was volgens haar een rustige, bedeesde, wat verlegen jongeman, lang en slank van postuur. Er heeft zelfs jarenlang een foto van hem in de huiskamer gestaan. Ook kon zij de oorzaak van zijn vroege overlijden vertellen: hij was werkzaam bij de radiozenders in Lopikerkapel en is daar ongelukkigerwijze in aanraking gekomen met een zeer hoge elektrische spanning en tengevolge daarvan direct overleden. Dit kan verklaren waarom de spullen achter het dakbeschot zijn blijven liggen. Dankzij de namen van zijn ouders, die op zijn persoonskaart vermeld stonden, was via het Centraal Bureau voor Genealogie in den Haag te achterhalen of Bernard van Bronkhorst nog broers of zussen had. Hieruit bleek dat Bernard een broer had: Dirk, die in 1957 getrouwd was.

Het zendergebouw van de 'Binnenlandse Omroep' op de grens van Lopik en IJsselstein rond 1940.

OUD COLLEGA VERTELT

Bovenstaande gegevens maken het bijna zeker dat Van Bronkhorst de man was bij wie de zoektocht zou eindigen, hoewel dat niet met honderd procent zekerheid te bewijzen zou zijn.

Zou er in IJsselstein of elders nog iemand wonen die in de Tweede Wereldoorlog bij de radiozenders werkzaam was geweest, en daardoor meer over het dodelijke ongeval van Bernard van Bronkhorst kon vertellen? Na enig speurwerk bleek inderdaad nog een, inmiddels tachtigjarige, oud medewerker van de radiozenders in IJsselstein te wonen. De heer Vermeer kon zich Bernard van Bronkhorst nog zeer goed herinneren en was zelfs bij het dodelijke ongeval aanwezig geweest. Het vond plaats op zaterdag 7 augustus 1943 rond elf uur in de avond. Door het gebruik van een verkeerde sleutel, hem aangereikt door een Duits militair die daar aanwezig was ter bewaking, opende hij een verkeerde

hoogspanningskast. Daardoor kwam hij in aanraking met spanning van tienduizend volt en overleed hij op slag. Voor de medewerkers aldaar was uiteraard het noodlot dat hun collega had getroffen alles overheersend. Maar voor de Duitse toezichthouders/bewakers was de totale kortsluiting en de daardoor ontstane technische storingen het grootste probleem. Er werd door hen in eerste instantie zelfs aan sabotage en opzet gedacht. Een aantal dagen na zijn tragische ongeluk is Bernard van Bronkhorst in zijn geboorteplaats Amsterdam, in het bijzijn van een aantal collega's, begraven. Als een soort eerbetoon heeft er jarenlang een portretfoto van hem in de hal van het zendergebouw gestaan. De heer Vermeer bleek zelf ook over een afdruk van deze foto te beschikken, zodat we eindelijk

Bernard van Bronkhorst; overleden op 7 augustus 1943.

'oog in oog' kwamen te staan met de persoon waarvan we alleen maar persoonlijke getuigenissen en schriftelijke gegevens hadden. Overigens kon de heer Vermeer zich niet voorstellen dat Bernard van Bronkhorst in de Tweede Wereldoorlog in het verzet actief zou zijn geweest omdat dat volgens hem niet in zijn aard lag, maar hij kon het ook niet uitsluiten. Alle informatie leek steeds meer te wijzen in de richting van Van Bronkhorst.

TOEVAL OF NIET...

Op een zondagmiddag in augustus 2000. De toekomstige bewoners inspecteren de vorderingen van de verbouw van hun huis in de Kapellestraat en zien dat er een wat oudere man geïnteresseerd door het vensterraam naar binnen staat te kijken. Vanwege de interesse voor het huis wordt er een praatje met hem gemaakt. Hij vertelt dat hij daar in zijn jeugd heeft gewoond.

In 1950 is hij naar Canada geëmigreerd en tijdens één van de keren dat hij weer terug is in zijn geboorteland, brengt hij een bezoek aan zijn oude woonplaats IJsselstein en uiteraard ook aan zijn geboortehuis in de Kapellestraat. Vandaar zijn toevallige aanwezigheid en belangstelling voor dit pand. Hij stelt zich voor als de vijfenzeventigjarige Ries van Woerden, de zoon uit het gezin Van Woerden dat daar tijdens de oorlog woonde. Al snel wordt hem van de ontdekking van het pistool en de munitie verteld, en tot stomme verbazing van de toehoorders zegt hij dat hij de maker daarvan is. "Dat kan niet" wordt er gestameld "want die is overleden". "En toch heb ik dat ding gemaakt" is zijn antwoord.

DE OVERVAL OP HET STADHUIS

Op 13 maart 1944 stopt er rond het middaguur een personenauto net buiten de Benschopperpoort. Twee mannen lopen door de Benschopperstraat en gaan het Stadhuis (waar ook de 23 jarige zus van Ries van Woerden en de eerder genoemde kostganger Abel Cesar Labouchere werkzaam waren) binnen. Na enige tijd komen zij weer naar buiten en lopen terug in de richting van hun geparkeerde auto. Zij hebben het Stadhuis zojuist overvallen en daarbij een hoeveelheid stamkaarten, persoonsbewijzen en blanco persoonskaarten buitgemaakt. Als zij te voet het toenmalige politiebureau, gevestigd in het oude Waaggebouw, gepasseerd zijn, komen daar een politiemann en een lid van de land-

Boven:
het stadhuis ten
tijde van de
Tweede
Wereldoorlog.

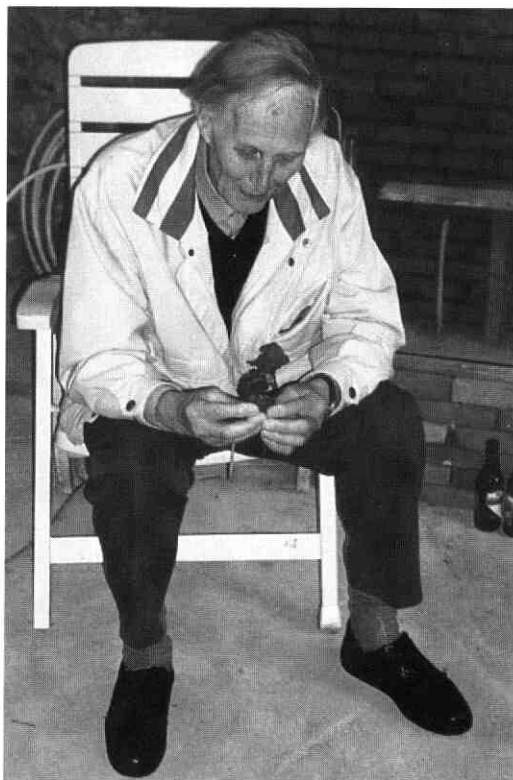

Plaats van het
schietincident bij
de Benschopper-
poort.
Foto van eind
jaren '40.

macht naar buiten. Verderop bij de Benschopperpoort komt het tot een schotenwisseling tussen de twee overvallers en de politieagent, waarbij de kogels over de nabij gelegen speelplaats van de R.K. jongensschool vliegen. De op het schoolplein aanwezige leerlingen moeten dekking zoeken achter de lage muurtjes van het plein. De agent wordt door een kogel getroffen, en laat zijn pistool vallen. Hij wordt per brancard afgevoerd naar het ziekenhuis en overleeft het schietincident. De beide overvallers kunnen ontkomen. De vijftienjarige Ries van Woerden, ook werkzaam bij de radiozenders in Lopik, was op de fiets onderweg naar huis en getuige van de schietpartij. Hij raapt het pistool bliksemsnel op, stopt het onder zijn jas en neemt het mee.

RIES VAN WOERDEN VERTELT

Hiermee is het mysterie geenszins opgelost, want waarom zou Ries zoveel moeite doen om, in het bezit van een professioneel wapen, er zelf een te maken? Was hij ondanks zijn jeugdige leeftijd bezig zijn steentje bij te dragen aan 'de goede zaak'? "Niets van dat al!", vertelt Ries anno 2000. Hij had een startpistool voor atletiekwedstrijden dat hij vòòr de oorlog in Utrecht voor zes gulden vijftig had gekocht. En omdat hij erg handig was en graag knutselde en dingen uit probeerde, is hij aan dat startpistool gaan vijlen, zagen en schuren. Hij wilde met het gevonden pistool als voorbeeld van het startpistool een echt werkend wapen maken, wat hem ten dele ook gelukt was. Waar de Duitse munitie vandaan kwam kon hij zich ook weer herinneren. In het andere deel van hun huis, waar de gezusters Treffers woonden, waren twee Duitse officieren ingekwartierd die later het een en ander gemist zullen hebben. Dus helemaal geen spannende ondergrondse activiteiten van een jonge gedreven verzetsman in samenwerking met de wat schuchtere Bernard van Bronkhorst. De gevonden voorwerpen hebben dus niets te maken met verzet of ondergrondse activiteiten.

Ries van Woerden met 'zijn pistool' in de hand in zijn geboortehuis in de Kapellestraat.

Wel had Ries ondanks zijn jeugdige leeftijd goed door dat het verstandig was om dit soort spullen te verstoppen. Het gevonden/ontvreemde politiepistool werd aan de achterzijde van het dak onder het beschot verstoppt en moet bij een eerdere verbouwing al gevonden zijn. Kennelijk is het om problemen te voorkomen weggegooid. Dus wat bij het begin van dit verhaal erg onwaarschijnlijk leek, blijkt toch zo te zijn: de maker van het pistool was werkelijk pistool en bergplaats vergeten en zorgde er daardoor voor dat ruim een halve eeuw nadien dit bijzondere verhaal geschreven kon worden. Zo eindigt abrupt en in een soort anticlimax dit merkwaardige verhaal. Wat echter overblijft is het verhaal uit een bizarre periode van de vorige eeuw dat het vertellen waard is.

**Stichting
Historische Kring
IJsselstein**

Uitgave: nr. 93, maart 2001

Voorzitter: J.C.M. Klomp
tel: (030) 688 28 52

Secretariaat: M.E.J. Winkelaar-Wulfert
Herteveld 2,
3401 HL IJsselstein,
tel: (030) 688 40 80

Penningmeester: W.J. van Vliet
J.W. Frisolaan 7,
3401 AX IJsselstein,
tel: (030) 688 16 60

Bank: Postbank. nr.: 4074718

Redactie: B. Rietveld
Meerenburgerhorn 10
3401 CD IJsselstein
tel: (030) 688 74 74
email: bariet@knoware.nl

Druk: Libertas Grafische
Communicatie, Bunnik

ISSN: 1384.704X

Donateurs ontvangen het periodiek (4 uitgaven per jaar) en worden op de hoogte gehouden van de activiteiten. Nieuwe donateurs kunnen zich aanmelden bij de penningmeester waar tevens mutaties kunnen worden doorgegeven. Voor inwoners van IJsselstein is de bijdrage minimaal f 20,- (voor bedrijven f30,-). Voor hen die buiten IJsselstein wonen is de bijdrage resp. f 29,50 en f 39,50. Losse nummers, voor zover voorradig zijn à f 7,50 verkrijgbaar via het secretariaat. Voor dubbelnummers is de prijs f 10,-